

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-1-13>

А. Я. Цюприк

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2921-7778>

 tsarob@ukr.net

ПРИНЦИПИ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ ПОБУДОВИ ПРОГНОСТИЧНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ У ПІДГОТОВЦІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Характеристика основної теми. Педагогічна теорія як система педагогічних ідей, принципів, закономірностей, методів дозволяє спроектувати модель вирішення проблем для істотного підвищення ефективності функціонування та розвитку інноваційної педагогічної системи. *Проблема.* Педагогічна прогностика досліджує закономірності виникнення, становлення та розвитку педагогічних теорій, а також принципи, методи та умови, що сприяють ефективності педагогічного прогнозування у розвитку відповідних педагогічних теорій. *Мета* статті – обґрунтувати найбільш суттєві принципи та закономірності педагогічної прогностики як методології професійної підготовки соціальних працівників. *Узагальнені результати.* У статті обґрунтовано принципи побудови прогностичної педагогічної теорії у підготовці соціальних працівників (історичних аналогій, який базується на ідеї розуміння функціонування системи у її розвитку; історичного та логічного, який полягає в постановці та вирішенні проблем розвитку нових педагогічних теорій з урахуванням зробленого у минулому і побудові логічної перспективи для дослідження в майбутньому; системності, який дозволяє досліджувати об'єкт як цілісну систему, виявити її ключові елементи, їх взаємозв'язки, функції; багатомірності, який може бути успішно застосований у дослідженні проблем педагогічної прогностики; глобальної дивергенції як шляхів розвитку та управління якістю освітніх систем, що проявляється та реалізується через розширення форм навчання). Виявлено закономірності, які є базовими для підготовки майбутніх соціальних працівників: циклічності розвитку педагогічних теорій, коли реально процес поширення та практичного застосування теорії педагогами-практиками відбувається дещо інакше; соціально-культурологічна та технологічна сумісність у розвитку педагогічних теорій, коли ефективність та гарантованість якості освіти є тим вищою, чим більш цілеспрямовано та системно ураховані природні, соціальні, культурологічні, технологічні фактори та бар'єри у розвитку відповідної педагогічної теорії; полісуб'єктності розвитку педагогічних теорій, який вимагає, щоб у процесі нововведень в освіті враховувалися цінності змісту цих нововведень з позиції студентів та педагогів, а також усіх зацікавлених суб'єктів. Встановлено, що подальший виклад ідей та принципів педагогічної прогностики вимагає обґрунтування глобалізаційного підходу як стратегічно важливого принципу у розвитку педагогічних теорій та удосконалення якості сучасних освітніх систем.

Ключові слова: принципи, закономірності, побудова, прогностика, педагогічна теорія, підготовка, соціальні працівники.

А. Я. Тсиуприк

Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

PRINCIPLES AND REGULATIONS OF BUILDING A PROGNOSTIC PEDAGOGICAL THEORY IN THE TRAINING OF SOCIAL WORKERS

Characteristic the main topic. Pedagogical theory as a system of pedagogical ideas, principles, regularities, and methods allows designing a problem-solving model for significantly increasing the effectiveness of the functioning and development of an innovative pedagogical system. *The problem.* Pedagogical

forecasting examines the regularities of the emergence, formation and development of pedagogical theories, as well as principles, methods and conditions that contribute to the effectiveness of pedagogical forecasting in the development of relevant pedagogical theories. *Goal* articles – to substantiate the most essential principles and regularities of pedagogical prognostication as a methodology of professional training of social workers employees *Generalized results*. The article substantiates the principles of building a prognostic pedagogical theory in the training of social workers (historical analogies, which is based on the idea of understanding the functioning of the system in its development; historical and logical, which consists in setting and solving problems of the development of new pedagogical theories taking into account what has been done in the past and building a logical perspective for research in the future; systematicity, which allows to study the object as a whole system, to identify its key elements, their relationships, functions; multidimensionality, which can be successfully applied in the study of pedagogical forecasting problems; global divergence as ways of development and management of the quality of educational systems, which is manifested and implemented through the expansion of forms of education). The regularities that are basic for the training of future social workers have been revealed: the cyclical nature of the development of pedagogical theories , when in reality the process of dissemination and practical application of the theory by pedagogues-practitioners is somewhat different; socio-cultural and technological compatibility in the development of pedagogical theories, when the efficiency and quality assurance of education is higher, the more purposefully and systematically natural, social, cultural, technological factors and barriers in the development of the relevant pedagogical theory are taken into account; polysubjectivity of the development of pedagogic theories, which requires that in the process of innovations in education, the values of the content of these innovations are taken into account from the standpoint of students and teachers, as well as all interested subjects. It has been established that the further presentation of the ideas and principles of pedagogical prognostication requires substantiating the globalization approach as a strategically important principle in the development of pedagogical theories and improving the quality of modern educational systems.

Key words: principles, regularities, construction, prognosis, pedagogical theory, training, social workers.

Постановка проблеми та її зв'язок із науковими та практичними завданнями. Педагогічна теорія як система педагогічних ідей, принципів, закономірностей, методів дозволяє спроектувати модель вирішення проблем для істотного підвищення ефективності функціонування та розвитку інноваційної педагогічної системи. У окремі періоди акцентувалася увага то на процесі навчання, то на вихованні чи розвитку. Нині актуальною є соціалізація особистості, а також процеси її саморозвитку та самовиховання. Роль і значення принципів і закономірностей у розвитку науки, зокрема педагогіки, важко переоцінити, оскільки власне сенс отримання нового педагогічного знання передбачає пошук та обґрунтування щораз нових принципів і закономірностей. Педагогічна прогностика – наука про закономірності виникнення, становлення та розвитку педагогічних теорій, а також принципи, методи та умови, що сприяють ефективності педагогічного прогнозування у розвитку відповідних педагогічних теорій. Педагогічну прогностику можна розглядати як науку і навчальний предмет, оскільки вона є частиною загальної педагогіки, а її основними поняттями є такі як освіта, виховання, розвиток, саморозвиток, педагогічна теорія та інші запозичені із поняттєвого апарату педагогічної науки. Нині накопичилося наукове знання та розуміння, що доцільно виділити із загальної педагогіки та сформулювати як відносно самостійну галузь наукового знання педагогічну прогностику. Розро-

блення актуальних проблем педагогіки, зокрема проблематики педагогічної прогностики, вимагає відбору та творчого застосування найрізноманітніших принципів та методів педагогічного дослідження, як принцип єдності історичного та логічного, принцип системності, принцип єдності теорії та практики, та інші.

Якщо спиратися на системно-цільовий, системно-структурний та системно-функціональний підходи, то вдається здійснити багатомірний аналіз та відповідно підхід до розробки та дослідження проблем педагогічної прогностики. При цьому виявляються цілі педагогічної прогностики, які полягають у тому, щоб досліджувати, обґрунтувати та сформулювати базові закономірності, принципи, методи та умови виникнення, становлення та розвитку педагогічних теорій (концепцій). У визначенні об'єкта дослідження педагогічної прогностики, на відміну від думки, що розвиток науки, її базових закономірностей відбувається не випадково, а цілком закономірно, точніше було б сказати, що навіть випадковості відбуваються цілком закономірно, але саме цей процес і результат виникнення та розвитку педагогічних теорій і має стати об'єктом педагогічної прогностики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблеми. Актуалізація педагогічних проблем та ідей, а також найбільш ймовірних моделей розвитку освітньо-виховних систем, заснованих на закономірностях педагогічної про-

гностики, на наш погляд, дозволяє здійснювати педагогічні прогнози здебільшого на середньострокову перспективу – до 10 років. Стосовно далекої перспективи, то вплив на освіту та виховання людини XXI століття глобальних економічних, політичних, соціокультурних, науково-технічних та інших процесів настільки великий, що ймовірність прогнозування розвитку педагогічних теорій на довгострокову перспективу вимагатиме застосування дуже складних модельно-інформаційних досліджень.

Зміна рис особистості майбутнього соціального педагога «пов'язана з необхідністю здійснювати власний особистісний і професійний розвиток, усвідомлювати цінності та ідеї здорового людського суспільства, забезпечувати ефективне управління виховним середовищем, брати активну участь у житті місцевої громади і суспільства, вміти пов'язувати соціально-педагогічні програми з потребами суспільства та ін., тобто володіння професійно-педагогічною культурою» [2, с. 8]. За таких умов особлива роль належить «соціальним педагогам, адже це педагогічні працівники, діяльність яких спрямована на сприяння створенню умов для соціального та інтелектуального розвитку здобувачів освіти, охорони психічного здоров'я, надання соціально-педагогічної підтримки всім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань системи освіти. В умовах цифровізації освіти робота соціального педагога набуває нових форм завдяки використанню цифрових технологій у професійній діяльності, що потребує переосмислення процесів підготовки та підвищення кваліфікації відповідних фахівців» [1, с. 3].

Соціальний працівник характеризується «не лише як особа із сукупністю спеціальних знань, умінь, навичок, цінностей і відношення до професійної діяльності (які формуються в процесі професійної соціологізації), але і як професіонал (який володіє специфічним видом службової діяльності, який спрямований на підтримання порядку в соціумі та захист прав людини). Професійні характеристики соціального працівника містять: високий рівень готовності до роботи, прагнення до подальшого самовдосконалення, зосередженість на справі, вимоги до себе і до колег, критичне і непримириме відношення до всього, що заважає роботі, добровільне самообмеження в способі життя, звуження кола спілкування» [6, с. 167].

Досліджувалися такі питання як функціонально-компетентнісний підхід до підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи [3], критерії, показники та рівні сформованості готов-

ності майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії [4], формування професійної компетентності соціального працівника в умовах вищого навчального закладу [5] та ін. Водночас, проблема теоретико-методичного забезпечення підготовки майбутніх соціальних працівників не була спеціального дослідження, що зумовило вибір тематики даного дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження – обґрунтувати найбільш суттєві принципи та закономірності педагогічної прогностики як методології професійної підготовки соціальних працівників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Предметом дослідження в галузі педагогічної прогностики є закономірності виникнення та розвитку педагогічних теорій, а також принципи, методи та умови, що сприяють підвищенню ефективності вирішення прогностичних завдань та проблем. Якщо виходити з того, що час повного циклу розвитку будь-якої педагогічної теорії, за нашими розрахунками, укладається в інтервал 20–30 років, цей час відповідає життєвому циклу певної теорії. Відповідно до цього інтервал часу до 5 років визначають як короткостроковий прогноз, від 5 до 10 років як середньостроковий, а від 10 до 20 і більше років як довгостроковий прогноз.

В процесі розроблення проблематики педагогічної прогностики слід перш за все шукати відповіді на запитання: чому і як виникають педагогічні концепції, які є інваріантні закони, принципи, умови зародження та розвитку, на перший погляд, різних за своєю суттю та змістом педагогічних теорій. Зокрема, важливо зрозуміти, описати, пояснити та спрогнозувати генезу педагогічних концепцій, виявити інваріантні механізми їх виникнення та розвитку.

Принцип історичних аналогій. При використанні цього методу в педагогічній прогностиці як основа береться якась раніше розроблена педагогічна концепція, вивчається процес її становлення та розвитку, а далі, на підставі етапів, умов, факторів та бар'єрів розвитку цієї історично відомої та добре описаної концепції за аналогією вибудовуються прогнози розвитку нової, щойно зароджується педагогічної концепції. Метод історичних аналогій базується на ідеї про те, щоб зрозуміти розвиток будь-якої системи, що знаходиться на початковій стадії розвитку, необхідно зрозуміти функціонування аналогічної системи у її розвиненому вигляді. Для розвитку педагогічної прогностики велику роль можуть відіграти і евристичні методи генерування нових ідей: метод мозкового штурму, метод синектики, метод емпатії, метод евристичних питань, метод випадкових асоціацій та інші.

Сутність *принципу історичного та логічного* полягає в тому, що при постановці та вирішенні проблем розвитку нових педагогічних теорій педагог-дослідник повинен співвідносити та враховувати те, що з цієї проблеми вже зроблено в минулому і вибудувати логічну перспективу для дослідження на найближчу перспективу в майбутньому.

Принцип системності дозволяє досліджувати об'єкт як цілісну систему, виявити ключові елементи цієї системи, їх взаємозв'язки, функції тощо. З принципом системності тісно пов'язаний *принцип багатомірності*, який може бути успішно застосований у дослідженні проблем педагогічної прогностики. Принцип багатомірності – методологічний принцип, відповідно до якого від педагога-дослідника вимагається розгляд досліджуваної проблеми, наскільки це можливо, багатомірно, з урахуванням наукового знання суміжних наук, з урахуванням можливостей поліпарадигмального підходу. Сучасному педагогу-досліднику слід активно розвивати багатовимірне мислення, яке дозволить йому уникнути багатьох помилок, оскільки істина і навіть число істин часто залежить як від аспектності, так і від суб'єктності пізнання. Істина багатоліка: її змістовне наповнення залежить від суб'єкта пізнання, від особливостей наукового стилю, рівня пізнання, його інструментальних можливостей, включаючи здібності до наукової рефлексії.

Водночас, є вагомими підстави стверджувати: у розвитку освітніх систем ми маємо спиратися на принцип глобальної конвергенції освітніх структур. Дивергенція стосовно таких систем дає вагомими підстави стверджувати доцільність спиратися на *принцип глобальної дивергенції* – розвитку та управління якістю освітніх систем. Дивергенція проявляється та реалізується через розширення форм навчання. Яскравим прикладом є активний розвиток дистанційного навчання і навіть створення віртуальних університетів. З іншого боку дивергенція проявляється та реалізується через децентралізацію управління освітою. Прикладом цього є поява численних філій великих ЗВО та університетів.

Насамкінець, дивергенція проявляється через розширення можливостей вибору індивідуальної траєкторії навчання у ЗВО. Дедалі більше курсів та спецкурсів здобувачі вивчають з урахуванням вільного вибору. А це створює передумови для більш високої мотивації навчання, та підвищення якості сучасної освіти. Вище сформульовані і коротко розкриті принципи представляють далеко не повний їх перелік.

Не менш важливу роль і педагогічній прогностиці відіграють базові закономірності. У сучас-

ній філософії закон – це внутрішній зв'язок та взаємозумовленість явищ, не всякий зв'язок явищ та процесів є закон. Для закономірності характерна саме суттєва, стійка, повторювана, внутрішньо властива явищам зв'язок та взаємна обумовленість. При цьому важливо підкреслити, що завдяки пізнанню закономірностей розкриваються зв'язки, які описують явище цілісно. Для закономірностей педагогічних систем характерно те, що вони є продуктом його внутрішньої самоорганізації.

Розглянемо детальніше закономірності, які є базовими для підготовки майбутніх соціальних працівників.

Циклічність розвитку педагогічних теорій. Суть закономірності циклічності у розвитку педагогічних теорій проявляється і реалізується у двох закономірностях, що постійно повторюються. Відповідно до закономірності життєвого циклу розвитку педагогічної теорії, її автори спочатку переконані у винятковій ефективності, науковій та практичній значущості педагогічних ідей, що розробляється ними для теорії, методики та технології освіти. Проте реально процес поширення та практичного застосування теорії педагогами-практиками йде, переважно, дещо інакше. На початку впровадження теорії, педагоги-практики нові ідеї на початкових стадіях розвитку теорії не вважають новими. Далі вони починають міркувати та стверджують, що дана теорія занадто складна для її практичного застосування. Коли ж настає етап масового застосування методики та її доведення до рівня педагогічної технології, то виявляються як безсумнівні її переваги, так і типові недоліки, а також зазначається, що ця теорія не універсальна, а має цілком конкретні межі застосування. Цілком природно, що згідно із законом життєвого циклу педагогічної теорії настає момент, коли теорія стає само собою зрозумілою звичною справою.

Соціально-культурологічна та технологічна сумісність у розвитку педагогічних теорій. Аналізуючи і порівнюючи, коли, за яких умов і з якою метою розроблялися педагогічні теорії, неминуче виникає думка про те, що жодна з раніше розроблених в освітній діяльності теорій не виникала випадково. Виникнення та розвиток педагогічних теорій прямо чи опосередковано детерміновано та обумовлено природними, соціальними, культурологічними та технологічними чинниками. Чим більш цілеспрямовано та змістовно реалізовані принципи у педагогічних теоріях та у педагогічній практиці, тим більшої ефективним є реальний навчально-виховний процес.

Роль і значення технологічних чинників та бар'єрів у розвитку сучасних педагогічних теорій полягає у тому, що ступінь ефективності та гарантованості якості освіти та виховання безпосередньо корелюють з тим, наскільки автори педагогічних інновацій спираються на нові досягнення науки та техніки. Важко уявити модернізацію сучасного навчання та виховання без комп'ютерної техніки, інформаційно-технологічної підтримки, активного застосування інтернет-технологій, які з кожним днем удосконалюються, створюються центри дистанційної освіти, та навіть, віртуальні університети.

Тому ефективність та гарантованість якості освіти та виховання буде тим вищою, чим більш цілеспрямовано та системно будуть враховані природні, соціальні, культурологічні, технологічні фактори та бар'єри у розвитку відповідної педагогічної теорії. Закономірність самоактуалізації та ускладнення завдань та проблем виступає як необхідна умова творчого саморозвитку та підвищення конкурентоспроможності особистості.

Полісуб'єктність розвитку педагогічних теорій. Закономірність і відповідний принцип полісуб'єктності вимагає, щоб у процесі будь-яких нововведень в освітньо-виховній діяльності враховувалися не лише цілі, цінності змісту цих нововведень з позиції студентів та педагогів, але й з огляду на думку всіх зацікавлених суб'єктів. У зв'язку з практичною реалізацією закономірності та відповідного йому принципу полісуб'єктності особливо складно знайти необхідний консенсус думок, коли розробляються та впроваджуються нові педагогічні теорії і необхідно врахувати позиції не лише педагогів, а й діячів науки і культури, політиків, представників різних релігійних конфесій тощо.

Розмірковуючи про пріоритетні педагогічні стратегії XXI століття, ми їх вибудовуємо на цілком конкретних концептуальних ідеях і принципах, які якщо й не отримали загального визнання та практичного застосування, то тільки тому, що консерватизм та інертність педагогічного мислення найчастіше ведуть до загальноприйнятих педагогічних підходів та стереотипів. Щоб розбудувати стратегічно значущі можливості розвитку та саморозвитку педагогічних систем, необхідно вийти за межі власне педагогіки та на стику педагогіки та низки інших наук, що зароджуються, побачити та осмислити принципово нові підходи, пріоритетні педагогічні стратегії для XXI століття.

Висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. На наш погляд, *подальший виклад ідей та принципів педагогічної*

прогностики вимагає обґрунтування глобалізаційного підходу як стратегічно важливого принципу у розвитку педагогічних теорій та удосконалення якості сучасних освітньо-виховних систем.

Список літератури:

1. Власій О., Дудка О., Іваночко Н. Формування цифрової компетентності соціального педагога як шлях до професійного росту. *Освітологічний дискурс*. 2021. № 2 (33). С. 185–201.
2. Гомонюк О. М. *Теоретичні та методичні основи формування професійно-педагогічної культури майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах*: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 Вінницький держ. пед. ун-т імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2012. 595 с.
3. Корнєшук В. Функціонально-компетентнісний підхід до магістерської підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2019. № 3 (66). С. 120–126.
4. Михнюк С. Критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії. *Social Work and Education*. 2021. Vol. 8. No. 1. PP. 66–76.
5. Садовська Е., Ярошенко А. Формування професійної компетентності соціального працівника в умовах вищого навчального закладу: монографія. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. 113 с.
6. Ященко Е., Грейцар М. Сутність професійної компетентності соціального працівника і професійна культура особистості. *ЗУНУ*. 2021. С. 165–168.

References:

1. Vlasii, O., Dudka O., & Ivanochko, N. (2021). Formuvannia tsyfrovoi kompetentnosti sotsialnoho pedahoha yak shliakh do profesiynoho rostu [Formation of digital competence of a social pedagogues as a way to professional growth]. *Osvitohichnyi dyskurs – Educational discourse*, 2 (33), 185–201. [in Ukrainian].
2. Homoniuk, O. M. (2012). *Teoretychni ta metodychni osnovy formuvannia profesiino-pedahohichnoi kultury maibutnikh sotsialnykh pedahohiv u vyshchyykh navchalnykh zakladakh*: [Theoretical and methodological foundations of the formation of the future social pedagogues' professional and pedagogical culture of in higher educational institutions] dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.04. Vinnytskyi derzh. ped. un-t imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Vinnytsia. 595 s. [In Ukrainian].
3. Korneshchuk, V. (2019). *Funktsionalno-kompetentnisnyi pidkhid do mahisterskoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv iz sotsialnoi roboty*. [A functional-competency approach to master's training of future specialists in social work] *Naukovyi visnyk MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho. Pedahohichni nauky*. № 3 (66). S. 120–126. [In Ukrainian].
4. Mykhniuk, S. (2021). *Kryterii, pokaznyky ta rivni sformovanosti hotovnosti maibutnikh sotsialnykh*

pratsivnykiv do pedahohichnoi vzaiemodii. [Future social workers and the criteria, indicators and levels of their readiness for pedagogical interaction]. *Social Work and Education*. Vol. 8. No. 1. PP. 66–76. [In Ukrainian]

5. Sadovska, E., & Yaroshenko, A. (2018). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti sotsialnoho pratsivnyka v umovakh vyshchoho navchalnoho zakladu [Formation of a social worker's professional

competence in higher educational institution] : monohrafiia. Kyiv: NPU imeni M.P. Drahomanova. 113 s. [In Ukrainian].

6. Iashchenko, E., & Hreitsar, M. (2021). Sutnist profesiinoi kompetentnosti sotsialnoho pratsivnyka i profesiina kultura osobystosti. [The essence of a social worker's professional competence and the professional culture of an individual]. ZUNU. S. 165–168. [In Ukrainian].

© А. Я. Цюприк, 2024.

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 30.09.2024.

Прийнято до публікації 01.11.2024.